

11. Урсул А. Д. Путь в ноосферу. (Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации) / А. Д. Урсул. – М.: Луч, 1993. – 275 с.

Сакун Аїта Валдуrowна, кандидат філософських наук, доцент

УДК 001:130.1/2

МИСЛЕННЯ В ЕВОЛЮЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ: КОНТЕНТ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЗНАННЯ

Автор аналізує проблему мислення в історії еволюції філософії та культури. Показано, що в кожен епоху формується свій спосіб мислення, який ставить питання про нові поняття і зв'язки. На основі способу і логіки мислення вибудовуються потрібні дискурси, системи цінностей, концептуалізуються знання, відповідні правила і норми поведінки, стверджується нова особистість.

Ключові слова: мислення, епоха, спосіб мислення, логіка, знання, інформація, історичний час

МЫШЛЕНИЕ В ЭВОЛЮЦИИ СОЦИАЛЬНОГО БЫТИЯ: КОНТЕНТ ИНФОРМАЦИИ И ЗНАНИЯ

Автор анализирует проблему мышления в истории эволюции философии и культуры. Показано, что в каждую эпоху формируется свой способ мышления, который ставит вопрос о новых понятиях и связях. На основе способа и логики мышления выстраиваются нужные дискурсы, системы ценностей, концептуализируются знания, соответствующие правила и нормы поведения, утверждается новая личность.

Ключевые слова: мышление, эпоха, способ мышления, логика, знание, информация, историческое время

THINKING IN THE EVOLUTION OF SOCIAL LIFE: CONTENT OF INFORMATION AND KNOWLEDGE

The author analyzes the problem of the evolution of thinking in the history of philosophy and culture. It is shown that every era shaped their way of thinking, which raises the question of new concepts and relationships. Based on the method and logic, thinking aligning useful discourses, values, knowledge is conceptualizing, relevant rules and codes of conduct, argues a new identity.

Keywords: thinking, era, way of thinking, logic, knowledge, information, historical time

Філософія історії – не проста, а динамічна наука. Її численні загадки і парадокси прямо взаємопов'язані з унікальним статусом мислячої людини в світі. І в той же час – із значно більш передбачуваними, хоча зовсім не елементарними, законами розвитку і трансформації складних систем. Життєздатність же подібних систем багато в чому пов'язана з їх внутрішньою неоднорідністю, поліфонією. Подібна неоднорідність на рівні всезагальної історії може проявляти себе різним чином: як плідна взаємодія частин (країн, культурно-історичних типів або цивілізацій), зведених у певну цілісну структуру; або як прагнення до домінування однієї з частин, яка використовує ресурси системи у власних інтересах; або як антагоністичний конфлікт «всього і вся», «битва цивілізацій», здатна привести до зламу і загибелі системи. Також потрібно враховувати співприсутність в одному історичному та інтелектуально-мисленнєвому просторі різних, «різночасових» соціальних, культурних, когнітивних організмів. Отже, мова йде про неоднорідність, яка в історії (та сучасності) виступає в якості протилежностей.

Процес поєднання протилежностей почався в Середні віки, тобто в епоху панування монотеїстичних релігій, в першу чергу християнства. Між протилежностями почав формуватися внутрішній зв'язок, котрий став повсюдним фактом в Новий час. А новий зв'язок між фундаментальними логічними поняттями і етичними виявляє зміну самого способу мислення епохи. Монотеїзм середньовічної Європи вивів на перший план субстанціальні сили суспільного життя, тобто сили, які охоплюють всі її основні сфери. В даному випадку мова йде про осмислено прийняті етичні принципи, котрі впливали на сферу економіки, політики, сферу національних відносин, культуру тощо. Універсальна етика, котру християнство підняло над всіма попередніми моральними вимогами, буквально «визначала майже увесь зміст нової епохи, об'єднуючи народи і країни, перетворюючи не лише їх лад, але й саму історію» [7, с. 308]. З цих позицій стає реальним «вирішення проблем історичного пізнання і мислення» [3, с. 7].

Враховуючи дану ситуацію, зазначимо, що історичний час в епоху середньовіччя «створив» Бог

християнської релігії, оскільки людина виявилася поки що не здатною творити історію, не відокремлену від часу. Історичний час – це створений час. В його просторі формується єдина хронологічна система відліку для всіх історичних подій. Загальною для всіх стали також ідеї провіденціалізму, апокаліпсису, які старанно розроблювалися християнськими мислителями. Важливо при цьому підкреслити, що в багатьох випадках спроектовані ідеали і принципи здійснювали реальний вплив на практику пізнання, соціальної діяльності та мислення: якщо вони і не були реалізовані або не були реалізовані в повній мірі, то в будь-якому випадку по-новому нормалізували діяльність і давали нові способи її оцінки, що формувало в результаті нове розуміння і новий спосіб мислення. Особливістю історичного часу в даній ситуації полягало в «накопичувальному принципі». «Накопичуючись», історичний час робить людину все більш могутнішою, дозволяючи дивитись на попередників як на тих, хто підготовлював власні сили, що знаходить вираз в абстрактному божестві, принципово відмінному від людей [7, с. 312].

Безумовно, в рамках кожного способу мислення ставиться питання про нові логічні поняття і зв'язки, яке у вимірах наступного способу мислення одержує свою розробку і вирішення. Яскравим виразом цієї закономірності (або особливості) історичного способу мислення епохи є застосування принципу внутрішньої єдності протилежностей у Новий час, в результаті чого було розроблене нове поняття «руху». Те, що було нерухомим, незмінним, стало рухомим і змінним. Одна сторона відносин, яка була раніше співмірною з другою, стала від неї похідною. «Спокій» став похідним від «руху», котрий виявився абсолютним, а явище – від сутності.

Мислення, засноване на визнанні «руху» в якості всезагальних змін, які «розмивають» абсолютно незмінні межі речей, – таке мислення повинно було зруйнувати ієрархію соціальних груп. Світ почав трансформуватися, і ті, хто були «внизу», особливо представники ремісничого прошарку, почали підніматися «вгору», і навпаки. Ніяких неподоланих перепон на залишилося між світами: «все» і «вся» стало взаємодіяти, протилежності виявилися внутрішньо взаємопов'язаними. Тобто настає епоха діалектичного мислення.

Разом з тим не можна говорити, що «діалектика руху», яка склалася до XVIII століття, була не до кінця послідовною і завершеною. Вона і не могла бути такою поза «концепцією розвитку», так само як могла бути до кінця послідовною поза зв'язком з «діалектикою руху» діалектика відносин і соціальних зв'язків. Якщо «діалектика руху» пододала абсолютність меж між ступенями у зовнішній «ієрархічній піраміді», успадкованої від середньовічного суспільства, то діалектика розвитку внесла внутрішню системність у всі області суспільного життя, починаючи з економіки, соціальних відносин і закінчуючи пізнанням, особливо науково-теоретичним. Побудова таких систем стала «ідентифікуватися з доказом ідеї як творця світу» [7, с. 342-343]. Дана ситуація пояснюється і тим, що культура нового мислення, яка проявила себе у «світському гуманізмі», реалізує свій зміст у ряді достатньо суперечливих явищ: у процесах секуляризації, індивідуалізмі, просвітництві, розвитку мистецтва, науки і техніки. Людина, усвідомивши в певний момент, що «знання – це сила», відчула себе повновладним господарем світу [6, с. 68]. В результаті відбувся соціальний та інтелектуальний викид творчої енергії, що дозволило не лише побудувати багате і технічно розвинене суспільство, але й піднятися на новий ступінь усвідомлення розуміння і мислення.

Нова парадигма способу мислення діалектика здійснила величезний вплив на подальший розвиток епохи. *Г. Гегель* не лише осмислив спосіб мислення своєї епохи, але і визначив параметри його (мислення) подальшого розвитку. Виникли численні рухи у філософії та політиці, котрі стали виокремлювати поняття «заперечення» в якості навіть визначального (нігілізм, наприклад). Одночасно думка почала орієнтуватися на «істинну справедливість», в якій увага акцентувалася на «бути», а не «мати». Вважалося, що можна досягти всезагальної рівності, яка могла в той же час бути справедливою. Але «рівність», як показав досвід, не постає «справедливою». «Бути», але без достатнього «мати», змушувало держави посилювати регулюючу і контролюючу роль, в результаті чого потерпала свобода по відношенню до елементарних прав громадян. В силу чого засобом вирішення проблеми «свободи» постала революція. Вона є найбільш характерним для цього етапу розвитку поняттям. Революція передбачає радикальне перетворення цілого, тобто через єдність руйнування і творення одночасно. Революція змушує суспільство не чекати, коли сформується нові форми життя та діяльності людей, щоб позбутися старого [7, с. 353].

Разом з тим виникає нова філософська рефлексія. Філософія більше не може претендувати на знаходження «вічних істин», але вона одержала можливість постійного розвитку разом з безперервним оновленням людини і культури. Неможливість побудови всеоб'ємних систем не означає, що «філософія втратила систематичний характер, навіть в епоху революцій як зіткнення різних точок зору і концепцій. Мислення – це взагалі спроба поєднати в одне різні факти і явища. Філософія завжди була і завжди

залишається виразом одного з вищих проявів мислення»[8, с. 6]. Тому вона не може бути не системною, стверджуючи як спосіб мислення, так і епоху.

Нагадаємо, що християнська (монотеїстична) релігія чекала свого часу, щоб ствердитися в цьому світі, чотири століття. Еллінська цивілізація формувалася ще більш тривалий період, щоб ствердитись в римській державі. Буржуазні інститути виникали одночасно з їх філософським обґрунтуванням. Людина цієї епохи сама створювала те, в ім'я чого боролася (свобода, рівність, справедливість). Вона відчувала себе богом, творцем, деміургом, а в умовах розвинених технологій сьогодення відчула себе «надлюдиною». В свою чергу, «надлюдина» відчула себе «могильщиком» свободи, пов'язаної із всезагальною рівністю. Для неї немає альтернативи «мати» чи «бути», оскільки «мати» і означає «бути», що відповідає сучасній дійсності, проти чого виступав *Е. Фромм* в середині ХХ століття, наївно вважаючи, начебто вся справа у приватній власності [9].

Визначальна роль діалектики у формуванні способу мислення епохи обумовлена тим, що в ній фіксувалася позиція: всі процеси зміни людини здійснювалися всередині одного цілісного відношення, яке знаходилося між двома протилежностями. Тобто між способом мислення людини і оточуючим її зовнішнім предметним світом. Все в історії здійснювалося всередині опосередкованої єдності цих протилежностей. Сама цілісність (ціле), яке містилося між ними, змінювалося і в той же час залишалось тим же самим. Змінювалося тому, що змінювалися проміжні ланки; залишалась тим же самим в силу того, що зберігалися ті ж самі протилежності. Тут ми зустрічаємося з розвитком «цілісної Ойкумени, яка вибудовується на основі послідовного втілення принципів динамічної домінантно-відкритої соціальної системи (на відміну від централізованої та статичної, домінантно-закритої). Системи, що спирається на демократичний устрій суспільства, конкурентну ринкову економіку»[6, с. 68].

Безумовно, опосередкування протилежностей як метод наукового пізнання почало прийматися і застосовувалося рядом мислителів ще в епоху Просвітництва. Новий спосіб мислення завжди зароджується в головах видатних особистостей, а після його ствердження і розповсюдження в суспільстві ними ж і узагальнюється в систематизованій формі. В результаті можна виокремити три етапи формування способу мислення сучасної епохи. В першому здійснюється становлення логічного рівня способу мислення. Мова йде про поняття опосередкованого переходу і проміжних ланках (відповідно, вихідним і центральному поняттях логічного рівня способу мислення епохи). Суспільство засвоює нові ідеали суспільства – поняття «доброчинності» і «справедливості». Це – поняття другого рівня способу мислення кожної епохи. І хоча вони не стільки абстрактні, як логічні, тим не менше вимагають більших зусиль для свого тлумачення і пояснення. Для третього рівня способу мислення епохи вже немає поділу на тих, хто раніше або пізніше засвоїть нові уявлення. Мова йде про рівень використання нових уявлень (понять), зокрема в області моралі та справедливості. Мораль тепер визначає і право, і поведінку людини. Часто навіть практичну діяльність. «Для сьогодення, – вважає *З. Оруджев*, – ми перебуваємо на першому етапі формування способу мислення сучасної епохи і на початку освоєння другого етапу»[7, с. 378]. Якщо говорити предметно, то ми спостерігаємо формування зрілості в розвитку способу мислення. На третьому етапі зароджуються елементи способу мислення наступної епохи, які витісняють елементи даного існуючого, застарілого, і нового способу мислення. Безумовно, крім них, сучасний спосіб мислення включає в себе багато інших понять та зв'язків між ними. Іншими словами, спосіб мислення сучасної епохи в явній або неявній формі містить у собі ті ж поняття, категорії та логічні зв'язки, що і попередні. Але її вихідні, центральні та завершальні категорії не співпадають. Те, що було на «другому плані» («підлеглими»), висуваються на перший план, і на їх основі формуються нові ідеї, ідеали та цінності. Потім вони здійснюються на третьому рівні способу мислення епохи і відповідних практичних формах [7, с. 378-379]. Як зазначає *О. Неклеса*, описана вище формула історії є свого роду «соціальний геном, ідеальна універсаль» [6, с. 62].

Аналізуючи дану ситуацію з точки зору психології, можна привести міркування *К. Юнга*: «Людина, котра досягла розуміння теперішнього, одинока. І лише сучасна в нашому розумінні людина дійсно живе в теперішньому; одна вона і володіє сучасною свідомістю, і тільки вона одна виявляє у себе перенасичення образом життя тих більш ранніх ступенів. Цінності та прагнення минулих світів тепер цікавлять її не інакше як з історичної точки зору»[10, с. 475-476]. Без сумніву, володіння сучасною свідомістю передбачає володіння способом сучасного мислення.

Виходячи з того, що «цінності та прагнення» минулого здійснюють вплив на сьогодення, потрібно зважати на «внутрішній» і «зовнішній» зв'язок між способом мислення сучасної епохи і рівнем розвитку суспільства. Чим більший економічний потенціал суспільства, тим більш розвинена соціальна сфера. Причому чим більше свободи, тим більший прогрес у розвитку способу мислення. І навпаки, наявність гальмуючих розвиток традицій, корпоративних організацій, включаючи заходи самої держави, здійснює

зворотній вплив на спосіб мислення: він стає не адекватним запитам сучасності. Для конструктивності даного положення справ потрібна свобода. Вона, вважає *В. Межуєв*, передбачає наявність універсальності, спільної для всіх істини. Адже людина вільна в міру своєї універсальності, тобто здатності виходити за межі свого одиничного існування, як природного, так і соціального. Свобода існує для того, хто мислить і діє не в ізоляції, а разом з іншими, в контексті об'єднуючого і зв'язуючого всіх цілого. Щоправда, дане «ціле» може постати перед тим, хто мислить, або в якості вищої, абсолютної інстанції, яка підлягає обговоренню і зобов'язує до певного образу поведінки і мислення, може мати характер науково сформульованих законів, але може бути і результатом домовленості з іншими людьми. В останньому випадку мислячий індивід діє як вільна істота, оскільки включений в людську спільноту в результаті власного рішення. А для прийняття цього рішення потрібна особлива «техніка мислення» і спілкування – логіка. Недаремно «логос» давньогрецької філософії перекладається як «мислення», «думка» і «слово». На основі «логіки мислення» вибудовуються потрібні дискурси, системи цінностей, концептуалізуються знання, відповідні правила і норми поведінки»[8, с. 36].

Важливе значення в даному контексті є зміщення акцентів. Якщо в індустріальному суспільстві стратегічним ресурсом для логічного осмислення постає капітал, то сьогодні роль такого дискурсу виконує інформація. «В інформаційній економіці ... додаткова вартість створюється не працею, а знанням. Марксова теорія вартості, народжена в початковий період індустріальної економіки, повинна бути замінена теорією вартості, створюваної знанням»[5, с. 30], – писав *Д. Нейсбіт*. Якщо знання може створювати «економічні цінності», то буде змінюватися домінування економічного фактору. В результаті в суспільстві починають домінувати наукові й технічні знання. Домінуючою рисою нового способу мислення для розуміння змін суспільства стає процес безперервних удосконалень і оновлень.

Домінуючий фактор нової логіки мислення, який торкається всіх сфер суспільного життя, полягає в повсюдному переході від «пірамідальних» управлінських структур до «мережових». В мережевій структурі управління бюрократія втрачає свої позиції, оскільки її сила у «вертикалі залежності», що є несумісним із логікою мережі. «В мережевій структурі, вважає *Дж. Нейсбіт*, - великим урівнюючим фактором постає сама інформація. Мережі егалітарні не просто тому, що всі їх учасники рівноправні. Навпаки, тому що мережі діагональні і трьохмірні, вони залучають в себе людей всіх рівнів. Але в мережі індивіди відносяться один до одного як рівні – оскільки важливою в них є саме інформація, великий зрівнювач. Є три фундаментальні причини, за якими мережі зараз виникають як найважливіша суспільна форма: 1) смерть традиційних структур; 2) перезавантаження від інформаційного шуму; 3) історія невдач ієрархій»[5, с. 282]. Те, що сьогодні виробляється – це «мережевий» стиль управління і мислення. Ієрархічні методи, такі ефективні в минулому, сьогодні здебільшого не мають бувшої ефективності, в першу чергу тому, що їм не вистачає горизонтальних зв'язків. Чим далі, тим більше інститути будуть організовуватися на системі управління, заснованій на мережевій моделі, з врахуванням бокових і горизонтальних зв'язків, які перехрещуються, мають різні спрямування і вектори.

Нова тенденція, яка веде до істотної зміни суспільства, має відношення до проблеми зміни індивідуальних схильностей людей, стилей життя, культур. Індивід перестає вибирати між двома, як правило, протилежними тенденціями по формулі «або-або». Такий вибір не дає можливості індивіду здійснювати самостійні рішення на основі вже нового, критичного відношення і мислення. Тому, із руйнуванням ієрархічних структур вибір «або-або» змінився «вибухом множинних індивідуальних способів організації життя, його стилів. Але головна ідея про суспільства різних можливостей проникла в інші області: релігія, образотворче мистецтво, музика, їжа, розваги, і зараз утворила ті культури, етнічні та расові відмінності»[5, с. 328-329], що виникли сьогодні в світі.

Фактом стає втрата «колективності». «Індивідуальність індивіда» починає набувати домінуючого значення, в результаті чого починає змінюватися природа «колективності». Інформаційне суспільство не має нагальної потреби в розвитку «колективних здібностей», необхідних в масових акціях, діях. Обробка однорідної і потрібної інформації вже сьогодні здійснюється за допомогою технологій. Тому людина віддає їй все, що не потребує суто творчого підходу, особливих творчих зусиль, оскільки вона опинилась в реальності «інфосвіту». В ньому основною діяльністю людини як його об'єкта постає «когнітивна діяльність. Сенси, контент і знання є формами існування інформації, а сама вона – ідеальним об'єктом. «Знання є трансцендентний атрибут когнітивного суб'єкта, денотатом якого постає когнітивна діяльність (цикл трансформації) суб'єкта. Кожний акт когнітивної діяльності є трансцендентний перехід між рівнями абстрагування»[4, с. 67]. Отже, і новими рівнями розуміння.

В процесі переходу від індустріального до інформаційного суспільства більш активно використовується творчість, а технології і техніка розширюють можливості мислення. Проміжні ланки як безпосередня єдність протилежних властивостей, характеристик предмету і створюють ці реальні

можливості. Людина сьогодні опинилася перед лицем нової епохи, ще не встигнувши прийти в себе від минулої. Вона являє собою новий світ, який формує власний глобальний проект – надвідкритого суспільства, в мережєвих глибинах якого розчиняється централізоване середовище існування. Соціальний простір стає безмежним і багатоваріантним, звичний міський ландшафт трансформується в динамічний інтер'єр, який виводить актуалізоване буття з вулиці у віртуально-безмежні простору Інтернету»[6, с. 71]. Такою постає одна з картин сучасності, як би не тішили себе сподіваннями на її гармонійне існування. Що і визначає спосіб мислення сучасної епохи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гегель Г. В. Ф. Философия духа / Г. В. Ф. Гегель // Энциклопедия философских наук В 3-х т. – М.: Мысль, 1977. – 471 с. (Философское наследие).
2. Гегель Г. В. Ф. Философия истории / Г. В. Ф. Гегель. – СПб.: Наука, 1993. – 479 с.
3. Медушевский А. Н. Знание о прошлом в современной культуре (материалы круглого стола) / А. Н. Медушевский. – Вопросы философии. – М.: Наука; Российская академия наук, 2011. – № 12. – С. 8-9.
4. Меськов В. С., Мамченко А. А. Мир информации как тринитарная модель Универсума. Постнеклассическая методология когнитивной деятельности / В. С. Меськов, А. А. Мамченко // Вопросы философии. – 2010. – № 5. – С. 57-68.
5. Нейсбит Д. Мегатренды / Д. Нейсбит. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380 с.
6. Неклесса А. И. Трансмутация истории / А. И. Неклесса // Вопросы философии. – 2001. – № 3. – С. 58-71.
7. Оруджев З. М. Способ мышления эпохи: Философия прошлого / З. М. Оруджев. – М.: Едиториал УРСС, 2009. – 400 с.
8. Философия в современной культуре: новые перспективы (Материалы «Круглого стола») // Вопросы философии. – 2004. – № 4. – С. 3-57.
9. Фромм Э. Иметь или быть / Эрих Фромм; Пер. с англ. / Общ. ред. и посл. В. И. Добренъков. – М.: Прогресс, 1990. – 336 с.
10. Юнг К. Г. Сознательное и бессознательное / К. Г. Юнг. – СПб.: Алетейя, 1997. – 544 с.

Тикаєва Юлія Івановна, аспірантка кафедри філософії і соціології Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса

УДК: 004. 946: 316. 3

СОЦИАЛЬНО – КОММУНИКАТИВНЫЕ СВОЙСТВА ВИРТУАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ И ЕЕ ОБРАЗНЫЕ ЧЕРТЫ

В статье рассматриваются социально – коммуникативные свойства виртуальной реальности и выявляются ее образные черты на основании представлений о социальных функциях виртуальности. Обосновывается виртуально – образная коммуникативность социума с позиций утверждения нового социально – информационного пространства современности.

Ключевые слова: *социальное пространство, коммуникация, виртуальность, образ, интерактивность, виртуальное общество*

СОЦІАЛЬНО – КОМУНІКАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ОБРАЗНІ РИСИ

В статті розглядаються соціально – комунікативні властивості віртуальної реальності та виявляються її образні риси на основі уявлень про соціальні функції віртуальності. Обґрунтовується віртуально – образна комунікативність соціуму з позицій затвердження нового соціально – інформаційного простору суспільства.

Ключові слова: *соціальний простір, комунікація, віртуальність, образ, інтерактивність, віртуальне суспільство*